

Politické vnímání Číny v Čechách: mezi věcností a nevěcností, orientalismem a okcidentalismem

RUDOLF FÜRST

Czech Perceptions of China: Between Matter-of-Factness and Imagination, Between Orientalism and Occidentalism

Abstract: There is a relatively short tradition of Chinese studies in Czechoslovakia, besides which such studies were seriously politicised during the communist era. In addition to political pressures, Czech perceptions of contemporary Chinese affairs were coloured by a continental, mostly German, influence, resulting in an avoidance of Western Orientalism.

After World War II, an insufficient knowledge of Chinese realities led most Czech observers to uncritically accept Chinese political ideas in terms of contemporary Chinese nationalism, to which some aspects of the anti-western Occidentalism could be traced.

Since the restoration of democracy in 1989, the Czech view of China still shows signs of stereotyping and a matter-of-fact deficit. Czech scholars fail to depict China's realities to the same degree as contemporary western sinology, and China's public image mostly amounts to the emotional issue of human rights and unrealistic ideas of the Chinese "economic miracle". This essay explores the unrealistic Czech perceptions of Chinese politics by dividing them into three categories: *fascination*, *romanticism*, and the *extreme left*.

Key words: Czech sinology, matter-of-factness, Orientalism, Occidentalism, Chinese nationalism, fascination, romanticism, extreme left.

Tato stať, jež je součástí mé dizertační práce na téma česko-čínských vztahů v posttotalitní éře po roce 1989, se zabývá otázkou, do jaké míry a zda vůbec je české prostředí schopné věcně popsat, analyzovat a pochopit politickou situaci v Čínské lidové republice (ČLR). Vycházejí z tradice české sinologie od první poloviny dvacátého století a z úrovně, jakou je ČLR popisována v naší odborné literatuře a v médiích, dospívám k závěru, že tato schopnost je poněkud limitována. Tradice české sinologické vědy je relativně krátká, poznamenaná dlouhodobou existencí komunistického režimu a přerušením vzájemných česko-čínských kontaktů v důsledku sovětsko-čínské roztržky od 60. let až do druhé poloviny 80. let 20. století. Čínská studia byla v Československu od samého počátku enormně zpolitizována z vnitřních i vnějších příčin, a to nejen vlivem čínským a sovětským, ale zejména v rámci vlastního vnitropolitického klimatu od konce čtyřicátých let a následně po celou dobu „normalizace“ po roce 1968.

Překážku v obecném rozvoji poznání o Číně lze kromě výše uvedeného shledat také v obecném nedostatku literatury až do současnosti a v její obtížné dostupnosti dané ubohými materiálními podmínkami našeho akademického prostředí. Česká sinologie se od počátku orientovala spíše na filologické obory a na studium historie a umění, doba „normalizace“ obrácení do lingvistiky, minulosti a estétství ještě posílila. Dodnes chybí větší návaznost

na společenskovední obory. Intenzivnější kontakty se zahraničním akademickým světem (kromě bývalého SSSR a socialistických zemí) se od roku 1989 teprve budují.

V našem politickém nazírání na Čínu je podle mého názoru patrná jistá míra nevěcnosti, která je kromě trvalého politického tlaku způsobena dobrovolným přejímáním čínských ideologických interpretací společenskovedních témat, odrážejících specifické poměry v Číně ve dvacátém století, zejména po roce 1949. Vítězným ideologickým proudem v Číně se stala konzervativní verze čínského nacionalismu, kombinovaná s vlastní modifikací marxismu-leninismu. Naši sinologové byli od počátku padesátých let takovými oficiálními názory z ČLR podstatně ovlivněni. Vedle dobové indoktrinace se v jejich vidění čínských reálií projevuje i společná snaha prezentovat sympatie k Číně, které lze zaznamenat i u některých intelektuálů mimo okruh orientalistů, později dokonce též u malé části undergroundu.

Dalším specifickým je individuální přínos popularizátorů Číny a její kultury u nás. Tento osobní vklad lze shledat jako hodný úcty, nikoli ale jako důvod k vytváření kultu osobností, jejichž všechny názory je nutné nekriticky přejímat.

Zvláštní druh sympatií vůči Číně, zpolarizované díky překladům Tao-te-t'ingu, Konfuciových hovorů, čínské staré poezie i prózy, ale též koketérie s maoismem v případě některých sinologů a segmentu českého undergroundu staví české představy o Číně mezi dva obecně rozšířené přístupy ve vzájemném nazírání Orientu (tj. Východu) a Okcidentu (Západu) na sebe navzájem, tj. mezi protizápadní *okcidentalismus* (Buruma – Margalit, 2004) i západní *orientalismus* (Said, 1995), které lze v českém prostředí spatřovat jako import zvenčí a jež nemohly být v daném prostředí a čase dostatečně kriticky přehodnoceny.

Hlavní pozornost mé práce spočívá ve sledování českého vidění Číny po roce 1989, které je mimo sféru seriózního bádání převážně rozpolceno mezi nekritický a nevěcný obdiv k čínskému „ekonomickému zázraku“, či dokonce k bezprecedentnímu experimentu (Krejčí, 2004) a stereotypní kritiku komunismu v ČLR a porušování lidských práv, prezentovanou obecně v médiích. Vedle těchto reakcí na aktuální problémy podle mého názoru stále ještě přetrvává specifický druh romantického postoje vůči Číně, který pramení z nevěcnosti a v některých případech i vzdáleně koresponduje jak s protizápadně zaměřeným *okcidentalismem*, tak i s romantizujícím *orientalismem*, které nebyly doposud v našem akademickém prostředí ve vztahu k Číně pojmenovány a od nichž se – pokud vím – zatím nikdo nechtěl distancovat. Přitom se nedomnívám, že nekritický obdiv k čínské společnosti a kultuře, zakotvený v části české sinologie i laického mínění, byl jen součástí dobového pomýlení v atmosféře 50. a 60. let, nýbrž že přežívá v podobě vágních představ o Číně jako o budoucí ekonomické a politické velmoci, o alternativě vůči západnímu liberálnímu kapitalismu a o mírumilovném členu globální komunity.

Záměrem a ambicí této práce je výše naznačené téma poprvé v Čechách otevřít. Nevěcné politické postoje a názory, týkající se Číny, jsem pracovně rozdělil do tří skupin – jako projevy osob „fascinovaných“, „romantických“ a „levicově extremistických“. Příbuznost s *okcidentalismem* shledávám po roce 1989 nejviditelněji v programu české krajní levice, u značné části názorového politického středu pak lze spíše uvažovat o nedostatku znalosti a o přebytku politického i ekonomického oportunismu. Naskytá se otázka, do jaké míry byl čas po roce 1989 plodně využit k překonání diskontinuity české sinologické vědy a její odtrženosti od světové špičky a také k informovanosti široké veřejnosti. Čtenářům, kteří se nezabývají sinologickou vědou ani obecněji Dálným východem, snad může tato stať přiblížit, jak se část české veřejnosti na příkladu vnímání současné Číny identifikuje s názory, které směřují proti vlastním hodnotám a tradicím, a jak se upíná ke vzdálené civilizaci, kterou si idealizuje.

ČESKÁ SINOLOGICKÁ TRADICE S NÁZNAKY OKCIDENTALISMU

Českou orientalistiku lze stěží bez výhrad zařadit do kontextu evropského nazírání na Východ, daného v mezích *orientalismu*, formulovaného literárním vědcem Edwardem

Saidem. Tento autor prostřednictvím analýzy *diskurzu* Michela Foucaulta studuje anglickou a francouzskou literaturu, v jejíž tradici (od konce 18. století) zakořenil specifický způsob uvažování o Orientu (tj. zejména o severní Africe, o Předním východu, o Indii) jako o objektu vlastní civilizační (koloniální) expanze. Tento způsob vidění Východu se podle jeho názoru rozšířil i do Spojených států, kde pojem Orient tradičně představoval spíše oblast Dálného východu.

Západ podle Saida přistupuje ve svém diskurzu o Orientu k této části světa prostřednictvím vlastních utkvělých představ a stereotypů jako k objektu dobývání, studování i fascinace. Orient je předmětem koloniální správy a dějištěm kariér koloniálních úředníků, zdrojem ekonomického profitu, obecným studijním materiálem a pramenem zkušeností, vedoucích ke vzájemnému srovnávání a sebedefinování. Typickými rysy orientalismu jsou hegemonie, pocit kulturní nadřazenosti a politická zaujatost. Obyvatelé Orientu jsou optikou orientalismu ve srovnání se Západoevropany (a s Američany) despotičtí, neracionální, dětinští, lstiví, prohnaní, intrikánští, krutí, nedisciplinovaní. Orient je podle Saida v pohledu orientalismu v nerovném vztahu pro Západ takovým, jakým ho sám Západ spatřuje a vytváří, orientalismus je ustáleným a převažujícím pohledem na Orient, který postupuje západní umění, politiku a ovlivňuje i akademický svět.

Českou tradici orientalistiky (tj. studia Orientu) toto vidění a rozlišování Východu z náhledu dominantního Západu zasáhlo spíše okrajově díky převažující vazbě na kontinentální, zejména německou kulturu, které chyběla koloniální tradice formátu Velké Británie a Francie a z ní plynoucí možnosti a poznatky. Česká sinologická věda jako součást rodící se orientalistiky se utvářela mimo přímý dosah proudu západního orientalismu, zdejší představy o Číně, zprostředkované našimi cestovateli a podnikateli (např. *Cicvárek, 1925*), byly útržkovité. Spíše spirituální zájem o východní filozofii, přiblíženou českému prostředí Vincencem Lesným a Rudolfem Dvořákem, se více blíží k německé akademické tradici než k anglosaské. Spíše než prostor k dobývání představovala v Čechách Čína neznámou zemi, podněcující fantazii svou exotikou, tajemností, krásou umění. V duchovní a estetické fascinaci Orientem lze tedy spatřit jistý náznak orientalismu, ovšem oproštěného od prvek koloniální expanze. Z tohoto spiritualistického rámce a zalíbení v exotice se u nás pozoruhodně vymyká práce filozofa Emanuela Rádl (Rádl, 1925), který si ve svých filozofických črtech, inspirovaných cestou do Asie a soudobou literaturou o Asii, zachovává věcný odstup, nedotčený idealizováním si předmětu studia (tj. Orientu i Okcidentu).

Vznik a vývoj české vědy o Číně si nelze představit bez osobnosti akademika Jaroslava Průška, sinologa, překladatele, literárního vědce, literáta, pedagoga, ředitele Orientálního ústavu ČAV a vedoucího Katedry Dálného východu na Karlově univerzitě. Vzhledem k enormnímu vlivu na několik generací českých (a slovenských) sinologů a k bohaté publikační činnosti „otce-zakladatele“ české sinologie¹ se jeho dílo nabízí jako hlavní pramen zkoumání českého vztahu k Číně a nositele odborného a respektovaného názoru.

V úvodu své sbírky historických, literárních a politických statí *O čínském písemnictví a vzdělanosti* (Průšek, 1947 a) se Jaroslav Průšek zmiňuje o tom, jak pod dojmem hrůz druhé světové války, projevů rasové nenávisti a německé okupace Československa bylo povznářející pomyšlení na racionální a etický řád konfucianství či na požitek z krásy čínské poezie. Čínská kultura je v Průškových pracích líčena s velkým obdivem (např. *Sestra moje Čína, 1947*; *O čínském písemnictví a vzdělanosti, 1947*), navíc sama estetická hodnota je všudypřítomným rysem jeho psaného projevu. Čtení o Číně je díky jeho stylu vždy poutavé, Čína a okouzlení patří neoddelitelně k sobě. Průškem přeložené a Mathesiem přebásněné parafráze *Zpěvy staré Číny* (1939) jsou dodnes mimořádně populární, jako literární *chinoiserie* budí představu půvabné země mudrců, básníků, přírodních krás. Z originálu v podstatě nepřeložitelné básně, převedené do češtiny v pravidelném verši, jsou příjemným čtením na pokrajích kýče, náležejícího spíše do oblasti orientalismu estetického.

Průškovy publikace mají široký tematický záběr, jako první a nejlepší český sinolog psal o všem, co se týkalo Číny, a nelze se pozastavovat nad nízkou mírou specializace,

kteřá tehdy ještě nebyla na srovnatelné úrovni jako v současnosti. Vedle překladů a literárněvědeckých prací tak stojí často vedle sebe autorovy obecné úvahy o historii a o politice, které v dnešní době znějí zjednodušeně. Průškovy popisy Číny (cestopisné črty, eseje, historické a politické stati) nejsou však jen „hezkým čtením“, ale také údernou kritikou všeho, co dráždí autorův soucit, smysl pro spravedlnost a sociální citění. Jeho popisy a zážitky z Číny mají dodnes dokumentární hodnotu a svědčí o pozorovacím talentu a o střízlivém úsudku o věcech, které sám měl možnost nazřít (viz např. popisy čínských reálií během cest do Číny). Vedle toho se v Průškových poválečných dílech objevují i generalizace, týkající se obecně historie a politiky, v atmosféře poválečných let obvyklé, které ovšem nejsou stopy ideologického vlivu komunistické Číny, z níž zřejmě přebíral i názory konzervativního čínského nacionalismu, zapadající z dnešního pohledu do obrysů protizápadního okcidentalismu.

Pojem okcidentalismus formulují Ian Buruma a Avishai Margalit (*Buruma – Margalit, 2004*) jako zevšeobecnující a negativistický pohled Východu na Západ, odmítající modernitu, liberální životní styl, velkoměstské prostředí a globální šíření západních hodnot do kulturně odlišných částí světa. Okcidentalismus není jen výhradně jevem východním, jeho kořeny a projevy lze vysledovat i v evropské tradici, zejména v německém romantismu. Odpor proti kapitalismu a kulturní i politické expanzi ze Západu spojuje německý (protifrancouzsky orientovaný) romantismus a na některé jeho aspekty navazující nacismus s protizápadními projevy japonského militarismu či arabského protižidovského a protizápadního nacionalismu, zejména jeho extremistických podob.

Typickým rysem okcidentalistů je podle Burumy a Margalita odpor periferií vůči západním civilizačním centrům, ztělesněným velkoměsty a jejich atributy (např. mrakodrapy jako archetyp Babylonské věže coby ztělesnění pyšné a zkažené civilizace).

Charakteristické rysy okcidentalismu lze najít i v části čínského nacionalismu, reprezentovaného zejména čínskou krajní levicí. Ve zrodu a existenci čínského nacionalismu není samo o sobě nic negativního. Do Číny byl nacionalismus jako moderní ideologie národních států rozšířen ze Západu prostřednictvím Japonska (viz např. Unger, 1996; Duara, 2001). Nacionalismus tvořil základ ideologie kuomintangského režimu a plynule přešel do státotvorného myšlení komunistické Číny. V komunistické interpretaci nacionalismu však na rozdíl od modernější, vzdělanější a vůči okolnímu světu komunikativnější republikánské elity sílí konzervativní způsob vnímání Západu a Japonska, vycházející z xenofobie a zpočátku i z odmítání modernity vůbec. Čínští komunisté převzali z leninismu ztotožňování Západu (a moderního proudu v Asii) s pojmy imperialismus a mezinárodní kapitál, který vykořisťuje dělníky a rolníky, tj. čínský lid (Fitzgerald, 1996).

V čem se kuomintangské a komunistické elity nápadně lišily, byl vztah k modernitě a k přítomnosti cizinců v zemi vůbec, ztělesněné především v existenci tzv. „smluvních přístavů“. Radikální čínští nacionalisté pocházeli převážně z venkova a z vnitrozemí, zatímco umírnění či prozápadní a liberální nacionalisté – příslušníci středních a vyšších vrstev – z východních přístavních velkoměst, kde tvořili moderní proud, který však byl politicky neaktivní a komunistickou revolucí potlačený, nebo asimilovaný (Pye, 1996).

Vrátíme-li se po této odbočce k názorům Jaroslava Průška, pak jeho zalíbení v čínském venkově, v nechuť k velkoměstskému kosmopolitnímu živlu v Číně a k prostředí zámožských čínských komunit (*Chinatown*) se nápadně shoduje jak s rétorikou konzervativního čínského nacionalismu, tak okcidentalistů vůbec.

„V Americe žijí Číňané v »čínských městech«. Jsou v New Yorku, menší čtvrti naleznete ve všech těch hnízdech podél transkontinentálních drah, největší v San Francisku. První dojem z nich je ghetto... Morbidnost. Vybílené, nazelenalé tváře, nedostatek vzduchu. Samý bar, restaurace, samé »ryze čínské« věci. Lidé tady nemohou získávat svůj chléb přirozeně a tak se stávají parazity. Žijí ze své čínskosti a z toho, že se průměrný Američan jako Evropan přes svůj západní odpor vůči žlutým chce aspoň občas a na chvíli nechat opít romantikou východu...“

... na Číně je nejkrásnější a nejpodivuhodnější právě harmonická úměrnost její kultury, vytvářené stále v těsném styku s přírodou. Odvážil bych se téměř říci, že bylo neštěstím, že Evropa poznala Čínu především se strany přímoří, hlavně v jižních městech (Kantonu a pod.)... V nich je vše změněno horkým podnebím, hromaděním obyvatelstva při řekách a jejich ústích, tam je prostě Čína stísněna, vybičována a předrážděna horkem a nedostatkem místa, ze své majestátní rozložitosti a klidu je vtěsnána v obrovské pařeniště a mraveniště. A tento rys je vlastní především čínským koloniím na jihu a v zámoří.“ (Průšek, 1947 b, s. 24–25.)

„Města žijí čachrem, sázkami při dostizích a tlachem. Solidnost a největší ničemnost vedle sebe. Čím se těmto městům vede hůř, tím ostřeji se projevují ty špatné vlastnosti.“ (Průšek, 1947 b, s. 60.)

Na dobová klišé čínské nacionalistické rétoriky upozorňuje např. Lucian Pye (Pye, 1996), který staví do protikladu ekonomický a kulturní přínos smluvních přístavů a koncesí (konkrétně Šanghaje), které byly centrem průmyslu, obchodu, kosmopolitní kultury (např. žurnalistiky, moderní literatury, kinematografie) a modernity vůbec. Prostředí mezinárodních velkoměst dávalo příležitosti k uplatnění, jinde v Číně těžko představitelnému, liberální životní styl navíc čínským intelektuálům vyhovoval natolik, že většina z nich v takových moderních městech žila.

Znechucení městským životem (např. Šanghaj stereotypně líčená jako město gangsterů, prostitutek a zbídačených *kuliů*), modernitou a ekonomickou dominancí východního pobřeží bylo typické pro nacionalisty z vnitrozemí, kteří do přímého kontaktu s cizinci nepřicházeli. Jejich následovníci v řadách vládnoucích komunistů museli o desetiletí později těžko snést reformní snahu ve svých řadách – nacionalistů modernějších, kteří neváhali tradici smluvních přístavů a bohatého východního pobřeží přivést zpět k životu a využít ku prospěchu země v podobě „zvláštních ekonomických zón“ (Townsend).

Způsob, jakým Průšek hodnotil poměry v Číně ve 40. a 50. letech, souzněl převážně s nacionalismem protimodernistickým. Kontrast tvoří skvělá původní civilizace, jejíž centrum leží na severu a ve vnitrozemí, stará kultura, krása, mírumilovnost, moudrost a na druhé straně svět násilí, kulturní expanze zvnějšku, války, imperiální arogance Západu a Japonska, chudoba zaviněná cizinci a domácími kompradory. Tradice, vnitrozemí, sever, venkov stojí proti modernímu trendu při pobřeží a na jihu, ztělesněnému prostředím velkoměst, která v autorovi způsobují existenciální znechucení. Přitom v jednotlivostech je Průšek věcný (*popis předností i negativ velkých měst při pobřeží viz Průšek, 1947 b, s. 58–66*), v obecném hodnocení však na závěr náhle přeskakuje do ideologizující generalizace, někdy i na hranici kolektivistického radikalismu: „Je nutno zbavit se pobřežního parazitismu, vláda se musí opřít o masy selského lidu ve vnitrozemí, místo aby žila z půjček přímořských bankéřů a za to dělala vše, co oni jí diktují. To je hlavní problém Číny.“ (Průšek, 1947 b, s. 66.)

Atmosféra padesátých let (zejména 1952–1953) a tehdy obecně sdílená rétorika stalinistické propagandy ovlivňují práce českých sinologů, Průškovy publikace však tuto vlnu iniciativně předznamenal již od konce čtyřicátých let. Např. *Čínský lid v boji za svobodu* (Průšek, 1949) představuje stručný přehled moderních čínských dějin do tehdejší současnosti, nabírající chronologickým směrem postupně údernost („Američané mají hlavní vinu na rozpoutání občanské války v Číně“ – Průšek, 1949, s. 161), kterou posléze v padesátých letech vyznačuje také řada jeho statí v časopise *Nový Orient*.

„Zd. Nejedlý na samém počátku Velké revoluce čínské přivítal tuto revoluci jako počátek osvobození celé Asie, ba celého světa od chobotnice imperialismu. Zd. Nejedlý také právem s hrdostí prohlašuje, že on byl u nás prvním propagátorem Nové Číny v době, kdy zaslepení maloměstáci jako K. Čapek se dovedli tomuto jeho zájmu jen pohrdlivě vysmívat. Kápek Čína pro nás, kdo jsme doma v Paříži a Londýně! Jakou prozřavost tu osvědčil Zd. Nejedlý ve srovnání s těmito nadutými kosmopolity!“ (Průšek, 1953 b, s. 1–2; viz též např. Průšek, 1953 a, s. 69.) Výpadek soudnosti dokládá např. další úryvek z Nového

Orientu, popisující autorovy dojmy z cesty do Švédska ještě na konci čtyřicátých let: „... cítil jsem, že mi zcela nevěří, když jsem jim vykládal, že je u nás naprostá politická svoboda, že není censure ani tisku, ani dopisů, že u nás nezatýká NKVD a že ani žádné NKVD není... že naše politika ani vnitřní ani vnější není diktována sovětskými úřady a že poměr mezi oběma zeměmi je založen na přátelství, přičemž rozhodně pro nás SSSR je cennější než obráceně...“ (Průšek, 1946–1947, s. 34.)

Paralelně s ideologickým blouzněním, v padesátých letech v ČSSR obecně rozšířeným (viz Průšek, 1950–1951), vydal Průšek také řadu překladů staré i moderní literatury, literárněvědeckých prací, spolu se svými žáky objevil pro české čtenáře např. Lu Xuna (*Lu Xun*), moderního spisovatele mimořádného formátu. Řada Průškových žáků, ovlivněných jeho odbornou úrovní i profesionálním zaujetím, od 50. a 60. let posouvá latku sinologické vědy (Augustin Palát, Zdeněk a Věnceslava Hrdličkovi, Berta Krebsová, Dana Kalvodová, Josef Fass, Timoteus Pokora, Josef Kolmaš, Zlata Černá, Oldřich Švarný, Zdenka Heřmanová, Josef Hejzlar, Oldřich Král, Jaroslav Střeleček, Milena Doleželová-Velingerová, Ivana Bakešová),² která se zaměřuje převážně stranou od politiky a od společenskovědních disciplin. Co naši sinologové publikovali o politice a soudobých reáliích v ČLR, zůstalo poněkud zkreslené,³ bez zpětného kritického zhodnocení, mající však až dodnes nárok na respekt odborné i laické veřejnosti. Čtenář se z prací sinologů od konce čtyřicátých let dozvídá jen o pozitivních rysech společenských změn v Číně, doprovázených nadšenými články v časopise *Nový Orient* a cestopisnými črty o čínské kultuře (viz např. Krebsová, 1954; Palát, 1953; Hrdličková – Hrdlička, 1955). Republikánská éra v Číně byla oproti tomu jednostranně kritizována podle mustru čínských komunistických interpretací.

Česká věda o Číně tak od počátku své moderní tradice působí dojmem solidního základu v oblasti lingvistických, literárních a uměnovědných bádání, kombinovaných se zbytečně zpolitizovanými představami o politice a o historii. Bylo-li protizápadní smýšlení v poválečném Československu jedním z důvodů přehodnocení politické a kulturní orientace směrem ke stalinistickému Východu, sehrála česká sinologie velmi specifickou úlohu „předvoje“ v hledání iracionální vazby na komunistickou Čínu, naší středoevropské tradici ještě vzdálenější než komunistické Rusko.

Následující citace Průškova díla naznačuje jeho vztah k čínské kultuře, který hraničí s romantickým obdivem: „*Není jistě nadarmo a je symptomem nového myšlení, když rektor jedné z amerických universit ve své nástupní přednášce prohlásil, že objevení Číny bude mít pro náš svět stejný význam jako znovuobjevení antické civilizace v 15. a 16. století. Je na našem národě, aby dovedl podnětně čerpat i z tohoto zdroje, z něhož pramení nápoj, rovný řeckému nektaru, mající totiž v sobě nesmrtelnost a tím i věčnost.*“ (Průšek, 1947 a, s. 341.)

Tentýž autor současně vyzdvihuje kontinuitu a národní nedotčenost čínské civilizace: „*Mohli bychom... označit kultury západní jako vykořeněné, neboť někde v jejich historii byla plynulost vývoje podstatně – nikdy úplně – přerušena a pravidelně není tudíž národ nositelem téže kultury od pravěku. Naproti tomu v Číně a jiných zemích příslušejících k jejímu kulturnímu okruhu můžeme mluvit o domorodých kulturách. Nikdy nebyl vývoj podstatně přerušen a prvky pravěku v poněkud pozměněné formě tvoří dodnes základ jejich kultury.*“ (Průšek, 1963, s. 3.)

V čínském nacionalismu vždy exkluzivita vlastní civilizace patřila k argumentačním zdrojům (*kulturalismus*), avšak čínský národ jako moderní idea paradoxně vznikl až na přelomu 19. a 20. století a je opožděnou konstrukcí. Průškův obdiv k čínské kultuře působí dojmem „orientalizující“ projekce německého romantismu do exotického prostředí Dálného východu („*domorodá kultura*“), která je v autorově interpretaci – shodně s čínskými konzervativními nacionalisty – typicky okcidentalistická. V autorově reprodukci čínské protimodernistické verze nacionalismu přitom nelze hledat jen vliv atmosféry padesátých let, neboť se objevuje již v jeho pracích ze čtyřicátých let (viz výše), navíc zkla-

mání ze sovětské verze socialismu uplatněné v ČSSR spíše nahrává pročínské pozici. Víra v exkluzivitu čínské kultury nemusí být nezbytně spojena s komunismem padesátých let, je založena univerzálněji.

Pokud jde např. o český průmyslový export padesátých let do ČLR, nebyl u nás nahlížen jako obdoba západního orientalismu, tj. civilizační mise silnějšího vůči slabšímu, ale spíše v duchu ideologického třeštění tehdejší doby, která český i čínský oboustranný ekonomický pragmatismus uměle povznášela na úroveň „přátelství“. Období šedesátých let pak postupně dávalo prostor pro vznik politicky nezaujatých prací sinologů – historiků a politologů (např. Pokora, 1967; Fass, 1966; Bakešová, 1968), avšak invaze v roce 1968 předznamenala zvrat v procesu ideologického uvolňování.

NORMALIZACE

Postupná likvidace reformního proudu po roce 1968 postihla také sinologii jako vědní obor s politicky podezřelými intencemi a s nežádoucími vazbami. Personální čistky postupně zasáhly rovněž většinu sinologů, včetně akademika Průška, a odborných pracovišť (Orientální ústav ČAV, Katedru Dálého východu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Ústav pro mezinárodní politiku a ekonomii). Výuka sinologie a s ní spojená odborná bádání společenskovědního charakteru prošly novou vlnou ideologizace – ve srovnání s předešlou dobou jednoznačně a přímo nařízenou shora. Degradace sinologické vědy na schematickou kritiku maoismu podle sovětského příkladu přispěla k zadušení přirozeného zájmu o současná témata, navíc vzájemné osobní vztahy v odborné komunitě byly na dlouho dopředu otráveny.

Přední autorkou, publikující stati o politice a o moderní historii, se stala Marcela Kubešová, po normalizační čistce vedoucí Katedry Dálého východu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Práce této autorky, které byly vydány do konce šedesátých let, lze i s odstupem hodnotit v dosavadním kontextu české sinologické vědy spíše jako informativní a věcné (Kubešová, 1967; Kubešová, 1969; Kubešová, 1970). V pozdějších publikacích je patrná úlitba této autorky dobovým ideologickým frázím a normalizačnímu mlžení, které její dílo kontaminují a kterými ke své škodě odrazuje a unavuje čtenáře, jenž je nucen třídit podstatné od balastu.

Zajímavé je srovnání zanícenosti Průška v názorech na historii a politiku s chladným pseudoakademismem Kubešové. Kubešová např. střízlivě popisuje zrod kapitalismu v Číně (Kubešová, 1987)⁴ a jeho konfliktní fungování uvnitř despotického a byrokratického státu způsobem, který překonává naivismus Průškových reprodukcí čínských nacionalistických klišé o soužití s cizinci, o kapitalismu a o vykořisťování. Zatímco Jaroslav Průšek se může jevit jako romantický *sino-patriot*, Marcela Kubešová, normalizační vedoucí katedry, jako autorka zůstává realistická, ve vztahu k Západu a k SSSR tendenční, využívající frází a převažující orientace na sovětské prameny.

Specifickým efektem ideologického dusna bylo ovšem zahloubání se do tradiční čínské kultury a vznik řady kvalitních publikací (historie, umění, překlady i samizdaty). Čína se stala pro české badatele i studenty zemí těžko dostupnou, o to více pak lákavou pro vytrvalce a snivce všeho druhu. Tato exotická země upoutala i část českého undergroundu. Tím, že se ocitla „na indexu“ jako země oficiálně nežádoucí, její obecná popularita nijak neutrpěla i přes útržkovité zprávy o hrůzách kulturní revoluce.

Vlnu zájmu levicových hnutí Západu o maoismus k nám nepustila „normalizace“, během níž režim mj. potlačil i studentské hnutí. Korouhev maoismu u nás pozvedl filozof a básník Egon Bondy (Zbyněk Fišer), který patřil k předním intelektuálním osobnostem českého undergroundu. Bondyho sympatie k Číně a k teorii permanentní revoluce byly bizarní součástí neopakovatelné atmosféry české podzemní kultury. Charismatický *guru* během bytových přednášek udivoval svými znalostmi o čínské (a indické) filozofii a záněním pro maoismus. Jeho samizdatové kompilace o buddhismu, o indické a čínské filozofii (např. *Čínská filosofie – Bondy, 1991 a*) nahrazovaly nedostupnost jiné (a lepší) literatu-

ry v kulturně izolovaném režimu. Bondyho věhlas v undergroundu s koncem osmdesátých let zanikal, avšak jeho znalosti a aktivity stojí za zmínku v souvislosti s názory postnormalizační české levice (viz níže).

Za pozitivní trend období „normalizace“ lze označit pokračující vývoj nepolitických oborů sinologie, navazující na již vytvořený základ generací „zakladatelů“. O popularitě Číny a její kultury u nás svědčí řada překladů filozofických textů a prózy (viz např. *Král, 1971; Král, 1986–1988*), poezie, jakož i statí o umění a o uměleckých řemeslech. Nelze také přehlédnout zájem veřejnosti o výstavy a přednášky o staré čínské kultuře.

Studia Číny, zaměřená společenskovědním směrem na moderní historii, politologii, ekonomii, sociologii, etnografii, ekologii atd., která v okolním světě zaznamenala rychlý vývoj, zůstala v Československu pozdržena a ideologicky zdeformována. Překvapivě však toto ne zcela platí o diplomových pracích studentů sinologie Filozofické fakulty Karlovy Univerzity v případě politických témat, v nichž tehdejší ideologický dohled podporoval kritické zaměření.

Vedle oficiální sinologické vědy a undergroundu z let „normalizace“ stojí za zmínku také literární produkce českého exilu. Za projev zájmu české levice o ČLR lze považovat sborník českých exilových autorů *Čína našima očima (Hejzlar – Janouch – Kosta – Kovanda – Liehm – Mlynář – Müller – Pelikán – Reimann, 1982)*. Kniha obsahuje postřehy o Číně ze druhé poloviny sedmdesátých let, které jednak vyvracejí lži československé státní propagandy o dění v ČLR a jednak srovnávají počínající reformy v ČLR s dogmatickými postoji ČSSR po roce 1968. Někteří z autorů (Mlynář, Pelikán) svá čínská pozorování zahalují do mnohomluvných úvah, vycházejících z vlastní politické orientace, zatímco neideologizující pozorovatelé přinášejí spíše vlastní dojmy z ČLR pozoruhodné dokumentární hodnoty (např. Kovanda, popisující dohled hostitelů a svou společenskou izolaci během pracovního pobytu v Pekingu). Většina autorů své vidění ČLR vztahuje ke kritice sovětského hegemonismu, často směřují svá pozorování s obecnými tvrzeními, která vyznívají nevěcně (Mlynář, Liehm), a v některých případech dochází k poněkud zjednodušeným a naivním představám o čínské zahraniční politice, kterou staví do kontrastu s neoblíbeným Sovětským svazem.

Rovněž cestopisná monografie Františka Janoucha *Neretušované pohlednice z Číny*, vydaná přibližně ve stejné době (*Janouch, 1980*), jeví podobné rysy. Pro občany bývalé ČSSR sice podává řadu nedostupných informací o politickém a kulturním dění v ČLR (kulturní revoluce a její následky, počátek reform, sovětsko-čínská ideologická roztržka, „Zed' demokracie v Pekingu“, problém lidských práv), současně však zapadá do kategorie cestopisných dojmů prominentního zahraničního hosta, pečlivě doprovázeného průvodci a setkávajícího se s vybranými hostiteli. Autor ve svých pozorováních sice neztrácí smysl pro realitu, avšak čtenář si na některých místech v textu nemusí být tím zcela jist, např. v naivně se jevících rozhovorech Janoucha s místními lidmi o politice, během nichž se mu dostává orwellovsky frázujících odpovědí. Autorovo časté srovnávání čínské reality s poměry v SSSR uměle staví čínské realie do pozitivního světla. Obě publikace působí dojmem, že čínská strana své investice do východoevropských kontaktů s VIP exulanty z řad reformních (respektive bývalých) českých komunistů nečinila ukvapeně.

POHLED NA ČÍNU V ČESKÉ DEMOKRACII PO ROCE 1989

Pád komunistického režimu v ČSSR přinesl svobodu projevu, odpolitizování akademické sféry, vznik svobodných médií a nevládních občanských organizací. Demokracie umožnila všem názorům na Čínu svobodně se projevit. Pověst ČLR jako do té doby země spíše sympatické a ekonomicky úspěšné, koketující s liberálními reformami, ovšem tou dobou výrazně poškodil vojenský zákrok proti vlně demonstrací v červnu 1989.

Kritický pohled na soudobý čínský režim, bližší české pravici a liberálně laděným vrstvám, se zaměřuje na porušování lidských práv a na útisk národních menšin. Na opačném

konci spektra naše krajní levice obdivuje ČLR za hospodářské výsledky, za udržení společenské stability a za převýchovu zaostalého obyvatelstva Tibetu, utiskovaného teokratickým systémem. Mezi těmito póly se nachází zřejmě nejširší názorová skupina, jež preferuje ekonomické zájmy České republiky, kterým by jakákoli kritika rostoucí velmoci Číny mohla uškodit.

Převažujícím tématem v médiích se stal ekonomický boom a z něj plynoucí perspektivy podnikání v ČLR. Je přitom pozoruhodné, že ekonomická situace v Číně – která nás tak přednostně zajímá – je v českém prostředí popsána jen povrchně a bez systematictějších pokusů o hlubší analýzu. Místo věcného rozboru ekonomiky ČLR v médiích a v části odborné veřejnosti zavládl triumfalismus, založený na reprodukci čínských makroekonomických údajů. Tyto nesporné úspěchy čínské ekonomiky ovšem nezaručují bezproblémový osud společných česko-čínských podniků či stav české obchodní bilance s Čínskou lidovou republikou.

Na základě osobních kontaktů se v České republice zformovala vlivná pročínská lobby, kterou představuje skupina českých „odborníků“ na čínské záležitosti, majících vazbu na čínskou diplomacii a na některá česká ministerstva, zejména na Ministerstvo průmyslu a obchodu. Tento okruh osob své názory téměř nepublikuje, ačkoli se pohybuje zčásti na akademické půdě (zejména na Vysoké škole ekonomické v Praze) a podílí se na aktivitách společenského charakteru, jejichž cílem je udržovat dobré vztahy s ČLR.⁵ Patrně zásluhou tohoto prostředí se zrodil návrh na udělení Řádu bílého lva, nejvyššího státního vyznamenání, velvyslanci Čínské lidové republiky.⁶

Je zajímavé, že pročínský hlavní proud, sdílený politickým středem (ČSSD, částí ODS), se nijak zjevně neopírá o badatelské výsledky akademického prostředí či některého z think-tanků. V časech komunismu do jisté míry odborná centra existovala, můžeme-li za jejich ekvivalent považovat politické instituty při KSČ a jejich vzdělávací sekce nebo Orientální ústav ČAV a Ústav mezinárodních vztahů před rokem 1989. Řadu prací z tohoto okruhu (např. Kubešová, 1969; Kubešová, 1987; Trhlík, 1985 a; Trhlík, 1985 b) lze po nezbytné redukci ideologického nánosu považovat za informativní a věcné. Postkomunistický amatérismus je ve srovnání s normalizační érou novým jevem. I když v devadesátých letech např. Vysoká škola ekonomická vyprodukovala seriózní práce, týkající se čínské ekonomiky (Znamenáček, 1996), k vytvoření promyšlené ekonomické strategie vládních úřadů to nestačilo. Je otázkou, do jaké míry české elity shledávaly existenci odborného zázemí za nezbytnou.

Hospodářský a zahraničněpolitický vzestup reformní Číny vede k názoru, že česká strana má vůči Pekingu vystupovat s patřičným respektem a zaměřit se zejména na ekonomické vztahy. Jestliže názorový *mainstream* zastává prioritu ekonomických zájmů, pak může překvapit, že v ekonomické politice Česká republika vystupovala jednoznačně pasivně, nepokusila se vyjednat rovnocenné podmínky pro obchodní výměnu a bez ohledu na čínský tvrdý protekcionismus zcela otevřela přístup laciným importům z Číny, které způsobují raketový vzrůst českého obchodního deficitu a vedou k postupné likvidaci některých průmyslových odvětví, kdysi tradičních (textil, obuvnictví, kožedělná výroba).

FASCINOVANÍ

Za typický znak většinového názoru lze označit fascinaci mocí a s ní spojené nevěcné představy o ekonomickém boomu v Číně. Příhodnou ukázkou je článek politologa Oskara Krejčího *Největší experiment v dějinách* v týdeníku Ekonom (Krejčí, 2004), který předcházel cestě prezidenta Klause do Číny. Většina článku pojednává o sporném úhlu pohledu, požadujícím po Číně dodržování lidských práv. Až v poslední čtvrtině článku autor vyzdvihuje makroekonomické veličiny, potvrzující evidentní hospodářský vzestup ČLR. V čem vlastně největší ekonomicko-sociální experiment v ČLR – a ještě k tomu v lidských dějinách – spočívá, však zůstává nevysvětleno.⁷

Autor mj. nabízí poněkud spornou metaforu čínského politického systému v podobě akciové společnosti, zpočátku ovládající stoprocentní podíl, které později stačí jen „kontrolní balík akcií“. Poté podprahově nabádá k respektu vůči autoritativnímu režimu v Číně, odvolává se na moudrost Konfucia proti licoměrnosti kritiků čínského režimu: „*Vždyť už přede dvěma a půl tisíci lety Konfucius učil své žáky: Vládní lidem nařízeními, udržuj mezi nimi pořádek tresty, budou od tebe prchat a ztratí veškerou úctu. Vládní jim mravní silou, udržuj mezi nimi pořádek řádem a podrž si sebeúctu a přijdou k tobě z dobré vůle. A je přirozené, že mnozí čínští vlastenci nelibě nesou kritiku své země ze strany politiků, kteří sami nedodržují lidská práva, či od občanských iniciativ, které počítají vězně v Tibetu, ale nevidí vězňice v Afghánistánu, Iráku či Guantanámu.*“ (Krejčí, 2004.)

Priznané přitakání autoritativnímu režimu není cizí ani některým západním autorům (Zakaria, 2003), Krejčího verze jen v nejasných konturách kopíruje čínskou oficiální propagandu bez rozlišení od soudobého odborného diskurzu.⁸

Obdobně vyznívají články Miroslava Polreicha,⁹ kritizujícího zaujatost českých médií, neobjektivně informujících o situaci v ČLR. Tento autor varuje, že jednostranné poukazování na problém lidských práv vytváří neúplný názor diváků na realitu v současné Číně, sám však používá velmi specifickou argumentaci, když se zmiňuje např. o čínské civilizaci v Tibetu s nejasným poukazem na feudální přežitky minulosti: „... *tresty vydloubnutí očí, uříznutí nosu a uší, utržení nohou a příkaz nosit na hlavě kameny...*“¹⁰ (Polreich, 2003 c). Vedle takto bizarních odkazů Polreich dále např. uvádí, že se situace v Tibetu průběžně zlepšuje, upozorňuje na neveřejná jednání čínské vlády s emisary tibetské exilové vlády jako na příslib zlepšení a posléze dodává: „*Bylo by politováníhodné, kdyby »malé« české prostředí se projevovalo dále v kalení vod i v tak zásadních věcech, jako je postavení Číny ve světě, a projevilo svou omezenost nepochopením pozitivního trendu i v těchto souvislostech. Jednou to snad skončí. Pak se budeme moci dívat na svět sice svými očima, ale na takový, jaký je.*“ (Polreich, 2003 c.) Hlavním argumentem je tedy politická váha Čínské lidové republiky.

Svůj vzhled do málo známých sfér zahraniční politiky a světových financí, ovlivněných významem ČLR, částečně poodkrývá tentýž autor také v jiném článku: „*Asie a nejvíce sama Čína udržují dolar při životě, ale tato situace může jednou skončit... jestliže bude snížena či zastavena akumulace dolaru stále proudícího do Číny, dojde k jeho ne snadno kontrolovanému poklesu.*“ (Polreich, 2004.)

Za pozoruhodný projev submisivity lze považovat článek Petra Uhla, legendy českého disentu, který přivítal pořadatelství letních olympijských her v Pekingu. Nikoli samo dilema, zda má v ČLR olympiáda být, ale způsob argumentace je zajímavý: „... *kdo snad srovnává Čínu s nacistickým Německem nebo třeba Miloševiče s Hitlerem, nevidí si na špičku nosu, v horším případě možná koketuje s autoritářskými poměry či diktaturou podle Pinochetova vzoru, které by nás měly chránit před komunismem. Ne však vzpomínka na čs. vývoj, nýbrž realita sama mě přesvědčuje o správnosti volby Pekingu... Postupně se začíná prosazovat presumpce nevin... odstátňuje se advokacie... ze závislosti na KS Číny se vymaňuje prokuratura. Rozšiřuje se pluralita názorů a postojů, svoboda slova, pohybu... Nelze si představit, že olympijské hry nebudou mít na rozvoj lidských práv v lidové Číně pozitivní vliv. Je tomu tak vždy, setkávají-li se lidé s lidmi, zvláště pak lidé různých zemí a životních přístupů... Musíme se připravit na zásadní diskusi o tom, proč je demokracie vždy lepší než diktatura. Předpokladem takové diskuse je i přiznání a pochopení negativních důsledků liberalismu a kapitalismu. Jen tehdy se nám podaří najít s Číňany společnou řeč.*“ (Uhl, 2001.)

Není ani podstatné, do jaké míry se čínský režim začíná Pinochetovu režimu sám podobat, ale spíše zaujme ochota bývalého disidenta souhlasit s něčím, proti čemu sám řadu let bojoval i za cenu svého dlouholetého věznění. Čínský režim se skutečně velmi změnil, ale s lidmi podobnými Petru Uhlovi zachází ze všech nejtvrději. Překvapí, že bývalý disident rezignovaně uznává, že o volbě mezi demokracií a diktaturou je třeba diskutovat a že

se na tuto diskuzi máme připravit.¹¹ Článek navíc vůbec nevysvětlil, jakým způsobem olympiáda „setkáním různých lidí“ vlastně ovlivní rozvoj lidských práv.

Šéfredaktor časopisu Ekonom Zbyněk Fiala před cestou prezidenta Klause do ČLR uvádí, že prezident patrně „prorazí starobyklý plot české zahraniční politiky, který nás dělí od rozvíjení vztahů s nejdynamičtější ekonomikou světa. Asi najdeme ve světě málo zemí, které by měly s Čínou tak chronicky špatné vztahy, a to nejen po roce 1989, trvá to víc než 50 let. Jednou nám byla Čína moc kapitalistická, pak zase moc komunistická... Tempo jejího růstu se odjakživa označuje za neudržitelné. Čínský trh se vždycky považoval za nekořený. Menší byl, jen když jsme sčítali, co se nám tam podařilo prodat.“ (Fiala, 2004.)

Dikce textu naznačuje, že Česká republika je sama na vině za „ploty“ a za chabé výsledky našich exportů na čínském „nekonečném trhu“. Podobně usuzuje i komentátor Práva Pavel Urban: „Statistika hovoří sama za sebe: od listopadu v Číně nebyl žádný náš prezident. Existuje jiný stát s podobnou bilancí? Leda tak nějaký miniútvár z tropických ostrovů, kde možná náčelník ani neví, že za horizontem leží Peking... Kdo však chce nosit šaty světového střihu, nemůže si takovou extravaganci dovolit. Viz třeba Jacques Chirac či Tony Blair... Není pravda, že Václav Havel seděl po celou tu dobu s rukama v klíně. Zvolil jen svůj, tedy netradiční přístup, když si vybral tabuizované otázky jako Tibet nebo Tchaj-wan... do Číny se mezitím vlačil celý svět. Václavu Klausovi tak v podstatě spadla cesta do klína... Letité vazby jsou pryč, doby přátelských vazeb také – a každý krok se nyní drazě platí.“ (Urban, 2004.)

Přítom omezené kontakty na nejvyšší úrovni nejsou ani tak projevem české politiky (po roce 1989 premiéři Čalfa, Klaus, Zeman /tj. třikrát/ za doprovodu ministrů a podnikatelů, poté i prezident Klaus), ale spíše jednostranného nezájmu Peking; poslední návštěvu na nejvyšší úrovni v Praze uskutečnil v roce 1987 první tajemník KS Číny Čao C'-jang. Na české pozvání premiéra či prezidenta od konce devadesátých let čínská oficiální místa nereagovala, což je v diplomatické praxi opravdu nezvyklé. Cesta prezidenta Klause do Číny za takovýchto okolností byla spíše sporná, což česká média vůbec nezaznamenala.

Respekt vůči přízraku moci v Číně není jen projevem levé části *mainstreamu*, ale též častým jevem v řadách české pravice. Článek prezidenta Klause před cestou do ČLR v deníku Mladá fronta Dnes naznačuje výhrady vůči svému předchůdci Havlovi v jasně čitelné narážce – „... mesiáši lidských práv... povýšené mentorování nebo drobné politické provokace...“ (Klaus, 2004) –, kterou dává najevo přerušování kontinuity politiky českých prezidentů, jakou by čínská strana těžko učinila, nehledě k věcné spornosti takových tvrzení.¹²

Expert pravicové ODS na zahraniční politiku Jan Zahradil v interview pro Lidové noviny také jeví nevoli vůči „postdisidentskému spasitelskému komplexu“, který z nás učiní „páriu na čínském trhu“ (Zahradil, 2002). Z kruhů blízkých ODS tak vychází politický útok na politiku Václava Havla, na níž má pravicová strana jistě právo, českou pozici vůči ČLR však v tak otevřené podobě oslabuje. Zdá se, že i ODS věří v souvislost mezi kritikou lidských práv a ekonomickými efekty.

ROMANTICI

Vedle postojů těch, kteří jsou uhranuti mocí čínského režimu a ekonomickými možnostmi ČLR, lze vyčlenit i další skupinu názorů, deformovaných občasnou nevěcností, danou emocemi. Z nich výraznou skupinu tvoří lidé, dojatí a rozhořčení porušováním lidských práv v Číně, zejména v případě Tibeťanů. V tomto případě lze namítat, že pouze stereotypní redukce jen na problém lidských práv vytváří zkreslený obraz Číny zejména ve sdělovacích prostředcích (viz např. Mladá fronta Dnes, Lidové noviny, Česká televize). Sklony ke zjednodušování jsou však vlastní i seriózním médiím vyhovujícím zájmu svých konzumentů, které současně samy ovlivňují výběrem a interpretací témat. Informace o zatčení disidentů jsou tedy působivější než např. zprávy o sociální či ekologické tematice, které by si diváci neuměli dát do základních souvislostí a které nejsou atraktivní. Navíc země nám kulturně a geograficky vzdálené jsou pro média obtížněji zvládnutelné.

Přes značný zájem české společnosti o problém lidských práv v Číně existuje jen velmi omezený rozsah systematického výzkumu, který (s výjimkou některých diplomových prací) nedosahuje profesionální úrovně. V této oblasti zatím došly (s ohledem na ČLR) nejdále nevládní organizace (Člověk v tísni, Lungta), které se postupně profesionalizují a stále větší měrou ovlivňují veřejné mínění – jak např. dosvědčuje rostoucí zapojení městských úřadů a kulturních spolků do akcí na podporu Tibetu, tzv. akce *Vlajka pro Tibet* u příležitosti výročí tibetského povstání v roce 1959. Za zmínku stojí také česká organizace Olympic Watch s mezinárodní účastí, která spojuje monitoring lidských práv v Číně s pořádáním olympiády v Pekingu v roce 2008.

Podle výše zmíněných názorů některých českých politiků lze považovat činnost nevládních organizací ohledně lidských práv za jakousi přítěž, ačkoli v demokratickém světě, včetně Asie, si *Non-Government Organizations (NGOs)* již vytvořily svou tradici a vhodně doplňují činnost vládních organizací. Proto postoj naší veřejnosti i politických elit k NGOs je zajímavým testem demokratizace v české společnosti, vždyť podpora lidských práv patří k hlavním idejím našeho demokratického státu a *Listina základních práv a svobod* je dokonce součástí Ústavy České republiky (Základní ustanovení, článek 3).

Označovat osoby znepokojené stavem lidských práv v Číně za romantiky pokládám za sporné, užil jsem tohoto názvu z potřeby charakterizovat a odlišit specifické případy názorů jednostranných, nevěcných, nesystematických. Zájem o naplňování lidských práv v ČLR osobně považuji za legitimní a přirozený, navíc jde o problém, který politizuje sama ČLR, a to na rozdíl od jiných a srovnatelných asijských států (např. Indie).

Vedle „romantiků“ soucitných existují však i romantici *sino-patriotičtí*, kam by bylo možné zařadit potomky průškovského *sinofilství*. Tomuto proudu nelze – leckdy na rozdíl od výše zmíněných romantiků-laiků – upřít kvalifikovaný základ. Filozof a přírodovědec Stanislav Komárek po své cestě do Číny v poutavé esejí *Za Velkou zdí* napsal: „Čína, kterou jsme násilím vytrhli z jejího císařského spočinutí, se probudila a absorbovala všechny technologické inovace. Jí nepochybně patří budoucnost, ať už si to připouštíme, nebo ne. Domnívám se, že oddělení Hongkongu, kde vypršela smlouva jen na malou část území, bylo tahem britské diplomacie, jak zabránit pěti miliónům Číňanů v získání britského občanství a kontroly nad britskou ekonomikou.“¹³ (Komárek, 2001.)

V nadšení, připomínajícím styl Jaroslava Průška, autor ostatně svou esej začíná: „*Studijní cesta po Číně... znamenala dosud nejhlubší cestovatelský zážitek, ale i radikální zvrat v mém životě.*“ V závěru pak uvádí: „*Svět se v nějaké věci dělí na ty, kteří už vědí, a na ty, kteří ještě nevědí. Toulám se melancholicky po čínských restauracích našeho hlavního města a tyčinkami uzobávám rozmanité pochoutky, které mi přirostly k srdci.*“ V článku, který je obsahově zajímavý, autor mj. uvádí: „... výtka, že Čína »nedodrží lidská práva« je asi podobně přiléhavá, jako že Spojené státy »porušují rovnováhu jin a jang ve světě«.“ (Komárek, 2001.)

Poznámka docela vtipná, ale nedomyšlející, zda neexistuje i modernější a demokratická podoba čínské společnosti (např. Tchaj-wan, Hongkong, diaspora žijící v některém z demokratických států). Autor je neodborník, ale o Číně zřejmě hodně četl a konzultoval se znalci. Ve svém článku, plném bystrých postřehů, po několikátýdenním zájezdu do ČLR s cestovní kanceláří (podle osobní informace průvodce) vyslovuje závažné soudy formou axiomu, který ovlivní čtenáře: demokratické svobody jsou v Číně nepředstavitelné.

Romantici jsou nebezpeční tím, že okouzlující cestou sugerují myšlenky s dalekosáhlými následky. Sinoložka Ivana Bakešová ve své práci o československo-čínských vztazích v období 1918–1945 (Bakešová, 1997) s využitím dosud nepublikovaných archivních materiálů zdařile popsala mj. zrod bilaterálních diplomatických vztahů, pozoruhodné obchodní kontakty českých firem s Čínou a nepochopení státní byrokracie na Ministerstvu zahraničí, které nedocenilo možnosti české obchodní expanze do Číny a které nebylo schopné flexibilně zareagovat na danou situaci po rozpadu Rakousko-Uherska. Podle Bakešové měl nově vzniklý stát Československo po roce 1918 postupovat samostatněji, ne-

vázat se na zájem západních spojenců a podepsat s Čínou mezinárodní smlouvu na základě rovnocennosti a bez nároku na právo exterritoriality.¹⁴ Československé ministerstvo váhalo souhlasit s čínskými návrhy nové mezinárodní smlouvy, a proto se autorka domnívá, že ČSR ztratila čas a mnoho příležitostí, kterých se v Číně mezitím chopily jiné státy. Na první pohled jde o racionální kritiku českého postupu, dokonce s implikacemi pro současnost (ztráta šancí).

V autorčině zaujetí pro výhodnost pročínského stanoviska se však zdá nedomyšlena řada okolností, které lze z jinak výborného textu vyvodit. Za prvé, čínské představy o celních tarifech československé straně nevyhovovaly a bylo snazší trvat na nízkých sazbách, vynucených ještě za Rakousko-Uherska (jako ostatní západní státy 5% dovozní cla, pro ostatní země nemající „nerovnoprávné smlouvy s Čínou“ 10–20 % i více), (Bakešová, 1997, s. 11).

Nárok na právo exterritoriality byl naprosto nezbytný vzhledem k nepřijatelné úrovni čínského soudnictví (z evropského pohledu v podstatě dodnes). Text se zmiňuje o tom, že čínská strana ústy diplomata slibovala za uzavření smlouvy bez nároku na exterritorialitu zveřejnit (sic) znění trestního, obchodního a občanského zákoníku (Bakešová, 1997, s. 24). Podle čínské Ústavy ještě ani v roce 1919 nesměli cizinci pobývat na území státu, pokud nešlo o příslušníky smluvních států. Pro ČSR by tedy bylo riskantní vydat se všanc v tak provizorních podmínkách, kdy v Číně existovalo souběžně více vlád najednou.

„Čínská diplomacie dbala ve srovnání s diplomacií západních států mnohem méně na literu zákona a mnohem pečlivěji sledovala i nevyslovenou atmosféru jednání a podtext dokumentů, který nemusel být vždy přesně vyjádřen... Čína by ocenila ochotu československé vlády jednat s ní jako s rovným partnerem a poskytla by Československu v praxi nejvyšší možné výhody i přesto, že by tyto výhody nebyly výslovně zakotveny ve smlouvě.“ (Bakešová, 1997, s. 27.)

Tento citát přesně vystihuje stanovisko, které vychází ze znalosti čínských poměrů a současně věří, že přijetí čínského stylu se ČSR vyplatí. Takový názor ovšem přehlíží četná úskalí. Pokud by ČSR podepsala smlouvu bez nároku na nízké tarify a výhodu exterritoriality, riskovala by, že jednou některá z momentálních čínských vlád (třeba i více než dvou současně) zapomene na staré úmluvy, nebo je nebude chtít akceptovat. ČSR nemohla jako nově vzniklý stát vytvořit precedens (podle příkladu Německa, které praktikovalo vlastní specifickou zahraniční politiku) a nedbat na zájmy svých západních spojenců – v nepříliš stabilní situaci v Evropě – v naději na dobrodružné obchody několika firem, které dodávaly zbraně některým z vojenských satrapií v politicky rozvrácené Číně. Čínská diplomacie se snažila využít ČSR pro své zahraničněpolitické cíle, stejně tvrdě a pragmaticky postupovaly i západní mocnosti, které autorka vždy průškovsky líčí jako imperialistické a arogantní.

Československo nakonec uzavřelo svou mezinárodní smlouvu s Čínou až v roce 1930, pouhé dva roky po vlně nových smluv, které následovaly po uznání nankingského režimu Spojenými státy v roce 1928. Tím ČSR nijak závažně nezmeškala mezinárodní trend v postojích vůči Číně a její chování lze hodnotit spíše jako rozvážné a standardní, přičemž v otázce zbytečných byrokratických průtahů lze autorce přitakat. Střídavé úspěchy a neúspěchy českých firem v Číně šly na vrub chaotického běhu událostí. Kniha přitom vůbec nevysvětlila, v čem byly české obchody v Číně omezeny neexistencí mezinárodní smlouvy (před rokem 1930), když statistiky obrátu firem kolísaly podle těžko odhadnutelných faktorů a v obchodních řízeních se čínská strana chovala vždy flexibilně, pokud zboží (zejména zbraně) potřebovala. Např. Škodovy závody, které v Číně realizovaly řadu dodávek před první světovou válkou, po rozpadu Rakousko-Uherska marně čekaly na splacení dluhů, které čínská vláda odmítla uznat.

Autorčino zaujetí hodnotí však české chování kriticky: *„Opožděný podpis smlouvy poškodil tedy národohospodářské zájmy Československa tím, že nedovolil rozsáhlejší rozvoj obchodních styků před rokem 1930, v době, kdy evropský obchod stagnoval a kdy Čína vy-*

hlásila ambiciózní program hospodářské rekonstrukce.“ (Bakešová, 1997, s. 54.) Přitom ve dvacátých letech v Číně probíhala občanská válka, v níž proti sobě bojovaly jednotlivé regionální vojenské kliky, které zemi přivedly do naprostého chaosu, kterému jen zčásti učinil konec autoritativní režim generála Čankajška (1928). Ambiciózní program Čankajšek vyhlásil ve třicátých letech, kdy už jsme měli smlouvu. Československo však podle autorčina názoru utrpělo v očích Číňanů, „snažilo se vmanévrovat vůči ní [tj. vůči Číně – pozn. aut.] do nadřazené pozice... snaha dokázat výjimečnost Československa byla... mnohdy terčem posměchu čínských žurnalistů“ (Bakešová, 1997, s. 54). Na vině je tedy česká strana, která se neuměla zavděčit, což ti šikovnější dovedou a jsou za to odměněni.

O vitalitě takového neoromantického proudu, který se zdá být zakořeněn v tradici vřiry v přátelství Číny a v dekadenci Západu (rozlišujeme od jednoduchého oportunismu „fascinovaných“ mocí ČLR a velikostí jejího trhu), svědčí příspěvky Radima Dvořáka z ČLR do internetového periodika Britské listy.¹⁵ Autor článku *Čína, Tibet, Američané a Irák* uvádí, že „prvními okupanty Tibetu v 20. století byli Francouzi, které záhy vystřídali Angličani... Tibeťané... se chlubí tím, že se za život myjí tak třikrát – při narození – o svatební noci a po smrti... na západě přežívá iluze, že tehdy byla v Tibetu čerstvě rašící demokracie, kterou barbarští komunisté zničili. Během této doby ovšem formou vlády v Tibetu byla krajně represivní teokracie, postavená na nevolnictví. Při náboženských obřadech byly běžné lidské oběti...“ (Dvořák, 2003 a.) Dále autor srovnává čínskou okupaci Tibetu s americkou okupací Iráku a na závěr např. uvádí souvislost s Havají (srov. podobně jako Krejčí, 2004), kde existují hnutí požadující nezávislost a kde lidé demonstrují proti mcdonaldizaci.

Autor, v době publikování článků pobývajícím v ČLR, který pravděpodobně studoval siнологи v České republice, pak v podobně militantním tónu interpretuje problém tchajwanského pokladu (v souvislosti se zamýšlenou výstavou v Praze), který by měl být „vrácen“ do ČLR.¹⁶ Nekonvenční názory začínajících autorů bývají osvěžující, ve zmíněných případech však spíše budí znepokojení polovičaté znalosti, spojené s údernou agresivitou. Přitom pohled autora s vlastní odbornou praxí může podstatně ovlivnit čtenáře.

KRAJNÍ LEVICE

Názorová konzistence Egona Bondyho po roce 1989 jistě zasluhuje uznání i nejen jeho příznivců. Námitku, že řadit levicového filozofa ke krajní levici (tj. ke komunistům) je surové, mohou vyvracet některé Bondyho názory, včetně jeho výběru médií. V interview pro Haló noviny (6. 3. 2000) filozof ve své kritice globalizace podezřívá globalizátory z úmyslu „drastického snížení populace“. „Oni vysloveně počítají s tím, že se těch 4/5 zbaví, že je nechají vymřít.“¹⁷ Nekalé plány však může zmařit: „Čína, kterou nejsou schopni kontrolovat... Západní ekonomové nejsou s to pochopit, jak jsou Číňané schopni celý systém uřídít, přestože nechťejí kapitalismus. Asi ho tam mít nebudou, nezavedou si ho, protože potom by se zhroutili... Fakt, že Čína je schopná po staletí držet superstabilní režim, byl už tajemstvím pro Marxe, který to sám přiznal. Žádný ekonom, žádný sociolog, ačkoli takových pokusů byly stovky, nebyl schopen čínskou realitu vysvětlit.“ (Bondy, 2000.)

Bondy má zřejmě zastaralé informace, neboť kapitalismus v ČLR již zapouští kořeny, těžko lze doložit, zda si jej Číňané nepřejí, spíše jen ti reformami postižení. Snížení populace (redukcí přírůstku) ČLR sama praktikuje omezováním porodnosti, zdali drasticky, zasluhuje diskuzi. Schopnost držet superstabilní režim by Číňané spíše sami rádi nabyli, neboť od 19. století je společenský systém v Říši středu velmi labilní (viz příklad fragmentace státu po roce 1916, dokonce i komunistický režim se několikrát otřásl v základech, zejména v době kulturní revoluce, kdy se ocitl na pokraji občanské války). Posuzovat některou z déletrvajících dynastií jako superstabilní je také dost problematické – z hlediska kritérií a zjištění relevantních dat. Bondy v tomtéž interview dále pokračuje:

„V každém případě Číňané znají řešení, jak ukočírovat zemi i v krizové situaci, jako je dnešní, zatímco globalizátoři nikoli... Varianta okopírování čínského principu pro kapitalistický svět totiž možná není. I kdyby dnešní Čínu, jejíž kultura od poloviny přístího (21.)

století bude vévodit světu, studovali od rána do večera, nenaučí se nic... museli by zrušit celý dosavadní hodnotový systém, na kterém západní civilizace stojí, počínaje tržním hospodářstvím a konče tzv. lidskými právy.“ (Bondy, 2000.)

Bondyho lze zařadit jak k fascinovaným, protože podléhá iracionálním představám (*umí kočírovat, čínská kultura bude vévodit*), tak k romantikům (*exkluzivní, nenapodobitelná kultura*), neboť určitou znalost Číny je schopen prezentovat. Představa Číny jako alternativy vůči globalizovanému světu je ale zcela iluzorní. Pekingský režim se ke globalizaci aktivně připojil (člen Světové obchodní organizace /WTO/, otevírání trhu, příjem investic, expanze do vlastních – nečínských – periferií, investice do zahraničí) a jeho kapitalismus je ještě tvrdší než např. v Japonsku či v Korejské republice, kde existují funkčnější varianty sociálních systémů. Čínský kapitalismus je jen bezohlednější nápodobou kapitalismů již existujících, která využívá nižší ceny práce, menších nároků na ekologii, lidské zdraví a právní ochranu. Čínská cesta je pro Západ i kohokoli jiného těžko napodobitelná, současný režim v ČLR je možné oprávněně – a paradoxně – kritizovat zejména z levicových pozic.

Bližší k fascinovaným než vzdělanějším neoromantikům se zdá stát Komunistická strana Čech a Moravy (KSČM), ovšem v radikálnější podobě. Komunisté se netají svými sympatiemi ke Kubě, ke KLR a k Číně jako k socialistickým zemím. Podle Vladimíra Handla (*Handl, 2005*) konzervativní i liberální křídlo KSČM vzhlíží k ČLR, kde přežival mocenský monopol komunistické strany, jako k politické protiváze USA a Západu. Pekingský režim pro naše komunisty ztělesňuje kontinuitu socialismu, který se – na rozdíl od ruského modelu – ekonomicky osvědčil. Současná Čína podle našich komunistů údajně dokonce garantuje větší demokratické svobody než tzv. státy demokratické. KSČM se k ČLR otevřeně hlásí jako ke svému zdroji inspirace, avšak bez schopnosti současné realie asijského příkladu analyzovat a zapracovat do stranického programu.

KSČM lze považovat za vlivnou stranu, její preference (2005) se pohybují na druhém místě. Spíše než z oficiálních stranických dokumentů (viz např. Volební program KSČM 1998, www.kscm.cz) lze představy komunistů o současné Číně poznávat na stránkách deníku Haló noviny. Kaleidoskop titulků dává poměrně charakteristický dojem: *M. Grebeníček přijal velvyslance ČLR* (21. 8. 2002), *Čínská KS se opírá o dělníky* (11. 7. 2001), *Čína jen vzkvétá, KLR bojuje nelehký boj* (28. 8. 2001), *Čína lidská práva nepotlačuje* (30. 1. 2002), *Světlo přichází z východu: Čína se mění* (6. 8. 2002), *Tato Čína je jiná* (19. 12. 2002), *Ekonomika: Čínským soudruhům se dařilo* (3. 1. 2003), *KS Číny pro čestnou politiku* (28. 1. 2003), *Vědou podložený rozvoj ČLR* (24. 8. 2000), *O Tibetu objektivně* (25. 10. 2002), *Čína – naděje pro Českou republiku* (14. 6. 2004) atd. Již pouhá četba výše uvedených nadpisů může vzbudit pobavení, obsahově však v pokleslé podobě tyto články opakují specifika rétoriky fascinovaných i romantiků – víru ve společenský model, o němž pisatelé téměř nic (na rozdíl od romantiků) nevědí, nevěčnost, zideologizovaný pohled na realitu, snivost.

* * *

Ekonomické zájmy jsou u nás často kladeny do přímé souvislosti s kritikou ČLR za porušování lidských práv. Přitom strach z hněvu Pekingu vede českou stranu k pasivnímu chování, které se projevilo zejména v obchodní politice. Česká republika nebyla od roku 1989 doposud schopna si vyjednat alespoň kompromis v nerovných podmínkách pro obchod a investice. Mezivládní dohoda ČSFR a ČLR z roku 1991 přitom stanovuje, že vzájemné ekonomické záležitosti nebudou spojovány s odlišnými politickými názory.¹⁸

Respekt z Číny působí však na českou stranu magicky; sama myšlenka, že se Peking hněvá, působí na reálné chování české strany, jako by k něčemu takovému skutečně došlo a jako by mezi emotivními pohnutkami a ekonomickou praxí existovala přímá souvislost.¹⁹ Čínská diplomacie české obavy udržuje užíváním obecných, leč ostrých formulací o „závažném“ narušení čínských zájmů.²⁰

Je zajímavé, že souvislost mezi našimi ekonomickými zájmy a domnělou nepatřičností ve vyjadřování kritiky vůči autoritativnímu režimu, dodnes nepublikovanou na akademické úrovni, je u nás natolik považována za evidentní, že se málokdo (Hála, 2002) pokusil o tom v novinách zapochybovat. Z českých institucí se problémem česko-čínských obchodních a investičních kontaktů profesionálně zabývá – kromě ekonomické sekce ambasády v Pekingu – jen agentura Czech Trade, která poskytuje poradenský servis pro firmy zájímající se o ČLR. Czech Trade nestuduje politické dění v Číně, ale její konkrétní empirické poznatky o čínské ekonomice jsou v praxi důležitější než zpolitizované vidění česko-čínských vztahů.

Respekt z Číny se zdá být tak obecně zažitý, že jen menší část politické reprezentace (Senát, prezident Havel), odborné veřejnosti (např. FF UK, FSV UK a někteří sinologové) a nevládních organizací se nevzdala svého práva na svobodný a věcný úsudek. O vládních institucích se nezmiňuji, protože jejich rutinní agendy stojí stranou od pozice médií a veřejnosti.

Pro posttotalitní dobu je příznačná pasivita většiny sinologů ve vztahu k politice, kteří se ve veřejném životě a v médiích – s výjimkou Olgy Lomové a Martina Hály – objevují jen sporadicky. Komentování současné Číny se zhostili žurnalisté – v lepším případě (Milan Slezák, Pavel Urban) v Hospodářských novinách, v deníku Právo a v České televizi (ČT 1). Nejdále zatím došlo české rozhlasové vysílání BBC, které se v pořadech dotazuje osob profesně způsobilých (sinologů, diplomatů, studentů). Většina ostatních médií kromě zmíněných výjimek podává poněkud zjednodušený obraz ČLR jako země pokračujícího komunismu, vojenské hrozby a porušování lidských práv, jejich zahraniční zpravodajství je zpravidla zpracováváno podle zahraničních zdrojů.

Demokracie u nás umožnila názorovou pluralitu, v níž ve vztahu k ČLR krystalizuje demokratická názorová skupina a vedle ní také vlivná část proautoritářská. Sympatizanti současného čínského režimu popírají nebo bagatelizují jeho nedemokratické praktiky,²¹ reprodukují oficiální propagandu ČLR a nechávají se ovlivnit jednoduchými *public relations* ČLR postavenými na prezentaci makroekonomických veličin.

Z pohledu, který vychází z rozlišení Východ – Západ a z něj plynoucích zafixovaných postojů orientalismu a okcidentalismu, je na pročínském postoji v Čechách zajímavá fixace na Čínu jako na alternativní rozvojový model v postkomunistickém světě, představující produktivní, harmonickou a disciplinovanou společnost v duchu „asijských hodnot“. Tyto představy lze považovat za podobné spíše okcidentalistickým, a to zejména v podání komunistů, tak i částečně v menší míře u „fascinovaných“ a u argumentačně sofistikovanějších „romantiků“. Specifikem je přitom nová modernost Číny, která není jejími obdivovateli studována a hodnocena kriticky, a proto může budit pozitivní dojem. Jakoby autoritativní čínská verze modernity byla přijatelnější než demokratická – západní i asijská. Jako ozvuk okcidentalismu lze považovat odpor v řadách krajní levice k západní liberální demokracii a k vládě zákona, kterým hypoteticky tvoří protiváhu východní autoritářství a „nekontaminovaná“ původní (asijská) kultura. V domácím prostředí se obvykle KSČM a její stoupců demokracie dovolávají.

Pro starší generaci ztělesňuje ČLR naději na obnovení zašlé slávy české průmyslové tradice a možný návrat „starých dobrých časů“ obchodní a průmyslové expanze z padesátých let do ČLR. Tento optimismus je spojen se submisivitou, která se snaží získat přízeň čínské strany a z ní kýžený profit.

České straně chybí podrobnější a systematictější znalost čínských reálií, zkušenost a sebevědomí. Situaci komplikuje úzkost z vlastní plurality, neboť snahy o udobření ČLR (návštěva prezidenta Klause v ČLR v roce 2004 a mediální snahy o její zdůvodnění) jsou okamžitě kompenzovány aktivitami prodemokraticky orientované části české veřejnosti, jak dokládá souběžná návštěva čínského disidenta a aktivisty Harryho Wu (USA) v Praze v prakticky stejném termínu. Tento věcný neúspěch pročínské stoupenky automaticky stimuluje k dalšímu úsilí, což vytváří pro Peking trvale výhodnou pozici. Představy o zvlášt-

ním přátelství mezi oběma národy, které snad pramení z tradice česko-čínských kontaktů od padesátých let, pokládám za nevěcné, stejně jako absurdní názor, že česká strana musí vidět svět čínskýma očima.

Příslibem do budoucna je vedle plurality v akademickém světě a v médiích postupné dohánění základních znalostí ve společenských vědách – v oblasti současné historie (*Fairbank, český překlad Dějin Číny, 1998, včetně doslovu Martina Hály, rozšířeného ve druhém vydání, 2004; Skřivan, 1996; Bakešová, 1992; Bakešová, 1997; Liščák, 2000*), práva (*Tomášek, 2004*), sociologie (*Mezliková-Moore – Tubilewicz, 2001*), ekonomie (*Znamenáček, 1996*), politologie (*Andělová, 2002*). Nejsilnější stránkou české sinologie zůstávají literární a lingvistická bádání, překlady a studie, věnované tradičnímu čínskému umění, filozofii a předmoderní historii. Doplnit kultivovaný pohled na Čínu (viz většina příspěvků bulletinu Česko-čínské společnosti „Fénix“), daný českou sinologickou tradicí, také zvýšenou úrovní empiricky založených společenskovědních studií by bylo krokem kupředu.

¹ Jaroslav Průšek nebyl prvním Čechem, který navštívil Čínu a publikoval o ní své poznatky (viz např. cestovatelé, misionáři). Za prvního znalce literatury a filozofie Číny na akademické úrovni lze považovat profesora Karlovy univerzity – dr. Rudolfa Dvořáka.

² V prvotních českých sinologů lze jistě najít řadu prací, které držely krok s dobovým a kolektivním „vyšinutím mysli“, jejichž podrobnější výčet přesahuje záměr této stati. Od šedesátých let pak tato ideologická kolektivní psychóza ustupovala do pozadí. Cílem této poznámky je naznačit, že uvedené Průškovy práce nestály v dané době mimo hlavní názorový proud.

³ V šedesátých letech je však patrný trend k věcnosti např. v odborných člácích v časopise *Nový Orient*.

⁴ Zajímavý je např. postřeh, jak růst národního kapitálu zdola byl potlačován čínským státem (Kubešová, 1987, s. 23).

⁵ Viz např. podivný zájezd šesti čínských „tibetologů“ do Prahy (2002), kteří byli pozváni KSČM do Zahraničního výboru Parlamentu České republiky a poté k besedě na Vysoké škole ekonomické. Tuto delegaci pozvala do Prahy sdružení Rada pro mezinárodní vztahy. Ve skutečnosti šlo o funkcionáře (Číňané a Tibeťané), spjaté se správou Autonomní oblasti Tibet. Návštěva v Parlamentu byla poslanci ignorována, přijetí se zúčastnil místopředseda Poslanecké sněmovny České republiky Vojtěch Filip. Média komentovala spornou návštěvu s notnou dávkou sarkasmu (*Týden, MF Dnes, 25. 10. 2002*) zejména proto, jak např. přítomný čínský velvyslanec vyzýval návštěvníky v ochozech českého Parlamentu k opuštění sálu.

⁶ Tento záměr, jehož strůjcem byl podle mediálního ohlasu ministr průmyslu a obchodu Miroslav Grégr, nakonec skončil naprostým fiaskem. Čínský velvyslanec Jen Pcheng (Yan Peng) byl na konci své mise v České republice (1999) místo vyznamenání trapně obtěžován nevitáním zájmem médií. Na Slovensku se v tradici udílení vyznamenání čínským velvyslancům, zděděné z dob před rokem 1989, zatím pokračuje (Gregušová, 2004).

⁷ Čína, zdržená ve vývoji svými politickými zmatky v 50.–70. letech, teprve až po smrti Mao Ce-tunga s velkým zpožděním napodobila fungující tržní ekonomiku se silnou pozicí státu, která se osvědčila v řadě moderních asijských zemí. Hovoříme-li vůbec o experimentech v Číně, nabízí se příklad tchajpchingského hnutí, vedeného lidovou sektou, inspirovanou křesťanským protestantským fundamentalismem. Toto sociálně-religiózní povstání v polovině 19. století způsobilo vážné problémy mandžuské dynastii. Úspěšnější verzi masového povstání proti vládě pak bylo komunistické hnutí, také inspirované importovanou ideologií, pro změnu marxismem-leninismem. Za experiment v Číně lze považovat rovněž existenci komunismu vůbec, zejména pak maoistickou kampaň „velkého skoku“ na konci padesátých let. Nynější cesta ČLR je spíše návratem k tradici – k modifikované podobě národního kapitalismu s koloritem „konfuciánských hodnot“, který už v Číně existoval za kuomintagského režimu (1928–1948), jemuž se současná ČLR stále více začíná podobat. Nikoli experiment, ale pravý opak – cesta zpět k tradici – spíše vystihuje dnešní Čínu.

⁸ Číňané jsou navíc velmi konzervativní, neradi improvizují. Volí osvědčené postupy i v těch případech, kdy racionální důvody mohou svádět k opuštění vyšlapaných cest. Určitě by nešli cestou, která by zásadně přinášela něco nového, nevyzkoušeného, zejména ne v otázkách zásadního významu pro stát. Představa čínského experimentu je naprostý nesmysl. O. Krejčí snad upadl v omyl po zběžném přečtení západních komentářů, snad např. Nicholase Lardyho, který podobných výrazů užívá o čínské ekonomice v souvislosti se slabými čínského finančního systému, kde o jisté ekvilibristice lze v odborných kruzích hovořit (viz např. dilema uvolnění kurzu RMB vůči USD).

⁹ Miroslav Polreich působil na Ministerstvu zahraničních věcí po roce 1989 jako vedoucí bezpečnostního odboru, v letech 1991–1992 byl naším velvyslancem při OBSE ve Vídni, v roce 1992 členem mise OBSE v Kosovu. Je členem Asociace pro mezinárodní vztahy a politickým konzultantem. Z tohoto důvodu jej lze považovat za nositele respektovaného názoru.

¹⁰ Podobnou rétoriku používají ideologické příručky, vydávané v ČLR za účelem zdůvodnění přínosu okupace Tibetu pro kulturní a materiální povznesení jeho obyvatel čínským státem. Někteří autoři je pokládají za pra-

- men pro studium diskurzu čínského rasismu (viz např. Dikötter, Frank: *Racial Discourse in China: Continuities and Permutations*. In: *The Construction of Racial Identities in China nad Japan*. London: Hurst & Company, 1997, s. 1–33).
- ¹¹ Redakce Práva odmítla v témže roce uveřejnit můj polemický článek.
- ¹² ČLR usilovala o cestu prezidenta Havla do ČLR během jeho funkčního období. Prezident Havel několikrát ČLR za porušování lidských práv kritizoval, stejně jako řada jiných demokratických politiků v ČR i jinde v Evropě. Hovořit o mesianismu je poněkud expresivní, např. s odvoláním na agendu Vysokého komisaře OSN pro lidská práva nebo na rezoluci Senátu České republiky, vyslovující kritiku ČLR za porušování lidských práv (1998).
- ¹³ Co myslí autor oddělením Hongkongu je nejasné, o případném převzetí britské ekonomiky pěti miliony Číňanů lze vážně pochybovat.
- ¹⁴ Tehdejší čínská vláda usilovala o revizi svých nerovnoprávných smluv, vynucených západními imperiálními mocnostmi (a také Japonskem a Ruskem) od poloviny 19. století, na jejichž základě jim přiznávala četné ústupky, mj. nízké celní tarify a exterritorialitu. Díky kvalitativně nové smlouvě by Československo získalo v Číně politickou přízeň, kterou by zúročilo ve formě strojírenských a zbrojních dodávek jako Německo, které jako první evropský stát takovou smlouvou s Čínou uzavřelo. Německo však po versailleském míru nebralo ohledy na zájmy západních velmocí v Číně.
- ¹⁵ Britské listy uvádím coby druh známého média s rádobou pověstí jdoucího „proti proudu“, které nelze považovat za zcela okrajové.
- ¹⁶ Radim Dvořák vychází z okolnosti, že tehdejší (legitimní) kuomintangská vláda převezla císařský poklad z Pekingu na Tchaj-wan. Např. Denny Roy (Taiwan, *A Political History*. Ithaca – London: Cornell University Press, 2003, s. 76–77) uvádí rok evakuace 1948, kdy kuomintangské síly při úprku na Tchaj-wan s sebou braly všechna aktiva, včetně zahraniční hotovosti, aby se jich nemohli zmocnit komunističtí povstalci. Je pravda, že tento úbytek peněz po dobytí Číny komunisty ještě zhoršil již tak katastrofální ekonomickou situaci. ČLR vznikla v roce 1949 a uznávaly ji jen komunistické země. Požadavek navrácení pokladu z Tchaj-wanu do ČLR je věcně velmi sporný, jde spíše o ideologickou záležitost. Poklad symbolicky reprezentuje kontinuitu Čínské republiky (1912) na Tchaj-wanu. Tvrdí-li autor, že když OSN Tchaj-wan neuznává, měl by být poklad odevzdán ČLR, reprodukuje v podstatě oficiální stanovisko ČLR, která požaduje připojení Tchaj-wanu. Ve sporu ČLR a Tchaj-wanu stojí proti sobě dvě odlišné interpretace státní suverenity dvou čínských států – na pevnině a na Tchaj-wanu. Autor se rozhodně staví jen na jednu stranu. Obyvatelé demokratického Tchaj-wanu si ale sjednocení s autoritativní ČLR nepřejí, okamžité připojení k ČLR má zhruba asi 2% podporu veřejnosti a žádný relevantní politický subjekt nic takového nemá v programu.
- ¹⁷ Srov. též např. Bondy, Egon: *Týden v tichém domě*. Bratislava, 1998, s. 27–33. Zde autor v interview s novinářkou Uršulou upozorňuje: „Kapitalismus znamená v již dohledné době záhubu pro všechny a pro všechno... Lidé je pro ně přespříliš mnoho... v trezorech Pentagonu nepochybně leží vypracovaných několik variant globální genocidy.“
- ¹⁸ Dokumenty k československé zahraniční politice. Praha: MZV ČR – ÚMV, 1991.
- ¹⁹ V rámci výzkumného projektu MZV – Reformní proces v ČLR a jeho dopady na česko-čínské vztahy (ÚMV, 2001) – jsem vedl interview s českými obchodními zástupci, s představitelem Czech Trade v Šanghaji, s diplomaty a se sinology. Žádný z nich neznal konkrétní případ zrušeného kontraktu z politických důvodů (jen v případech seriózního zájmu, nikoli nezávazná jednání). Případ elektrárny v Šen-tchou pokládám za zpolitizovaný, čínská strana dokázala pro sebe vyjednat výhodnou cenu. Poslední úspěchy Škodaexportu a spol. v Indii a v Mexiku (projekty výstavby elektráren) naopak ukazují, že z ekonomického hlediska není nezbytné se orientovat na ČLR příliš úzce.
- ²⁰ Viz rétorika čínských diplomatů, kteří protestovali v Senátu proti připravované kritické rezoluci, www.lungta.cz – záznam jednání představitele Senátu M. Žantovského s čínským velvyslancem, 1. 1. 1998 (přístup: květen 2002). Dále prohlášení čínské ambasády na adresu česko-tchajwanských neoficiálních kontaktů nebo návštěv disidentů, daljálámy atd. viz internetové stránky ambasády ČLR, www.chinaembassy.cz
- ²¹ Např. perzekuce nezávislých odborů, potlačování práv menšin na autonomii, nerespektování základních lidských práv v souladu s Listinou základních práv a svobod či nárok na monopol moci jedné strany vážně zduvodněný prioritou stability.

Literatura

- Andělová, Petra (2002): *K transformaci Číny*. Doktorská dizertační práce. Praha: IPS, FSV UK, 2002.
- Bakešová, Ivana (1997): *Československo – Čína 1918–1945*. Vlastním nákladem, 1997.
- Bakešová, Ivana (1968): *Kulturní politika Komunistické strany Číny v letech 1942–1966*. Prameny a studie k mezinárodním vztahům. Praha: Ústav pro mezinárodní vztahy a ekonomii, 1968.
- Bakešová, Ivana (1992): *Taiwan*. Jiná Čína. Havířov: Nakladatelství Pavlík, 1992.
- Bondy, Egon (1991 a): *Čínská filosofie*. Samizdat, později Praha: Vokno, 1991.
- Bondy, Egon (1991 b): *Indická filosofie*. Samizdat, později Praha: Vokno, 1991.
- Bondy, Egon (2000): *Interview*. Haló noviny, 6. 3. 2000.
- Buruma, Ian – Margalit, Avishai (2004): *Occidentalism. The West in the Eyes of its Enemies*. New York: The Penguin Press, 2004.
- Cicvárek, Rudolf (1925): *Moderní Čína. Jaká vskutku je*. Praha: Sfinx, 1925.

POLITICKÉ VNÍMÁNÍ ČÍNY

- Duara, Prasenjit (2001): The Discourse of Civilization and Pan-Asiatism. *Journal of World History* (University of Hawaii's Press), Vol. 12 (2001), No. 1.
- Dvořák, Radim (2003 a): Čína, Tibet, Američané a Irák. *Britské listy*, 17. 4. 2003, www.blisty.cz/art/13748.html
- Dvořák, Radim (2003 b): Jak Tchaj-wan ukradl Číně císařský poklad. Trochu jiný pohled na nezávislost Tchaj-wanu. *Britské listy*, 4. 9. 2003, www.blisty.cz/2003/9/4/art15258.html
- Fairbank, John (2004): Dějiny Číny. 2. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004 (1. vydání vyšlo v roce 1998).
- Fass, Josef (1966): Sunjatsen. Praha: Svoboda, 1966.
- Fiala, Zbyněk (2004): Na čínského draka konečně došlo. *Ekonom*, editorial, 8. 4. 2004.
- Fitzgerald, John (1996): The Nationless State: The Search for a Nation in Modern Chinese Nationalism. In: Unger, Jonathan (ed.): *Chinese Nationalism*. New York – London: M. E. Sharpe, Armonk: 1996, s. 56–85.
- Gregušová, Gabriela (2004): Zahraniční politika Slovenskej republiky k Čínskej ľudovej republike so zameraním sa na slovenský export do Číny a jeho štátnu podporu. *Doktorská dizertačná práce* (nepublikováno). Bratislava: Ústav politických vied SAV, 2004.
- Hála, Martin (2002): Mytologie česko-čínských vztahů. *Respekt*, 5. 6. 2002.
- Hála, Martin (2004): Čína na přelomu věků. In: Fairbank, John: *Dějiny Číny*. 2. vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004.
- Handl, Vladimír (2005): Choosing Between China and Europe? Virtual Inspiration and Policy Transfer in Pragmatic Change in the Czech Communist Party. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 21 (March 2005), No. 1, s. 123–141.
- Hejzlar, Zdeněk – Janouch, František – Kosta, Jiří – Kovanda, Karel – Liehm, Antonín – Mlynář, Zdeněk – Müller, Adolf – Pelikán, Jiří – Reimann, Michal (1982): Čína našima očima. Köln: Index, 1982.
- Hrdličková, Věnceslava – Hrdlička, Zdeněk (1955): K vydání druhého svazku „Mao Ce-tungových vybraných spisů“. *Nový Orient*, číslo 3 (1955), s. 48.
- Janouch, František (1980): Neretušované pohlednice z Číny. Köln: Index, 1980.
- Klaus, Václav (2004): Před návštěvou v Číně. *Mladá fronta Dnes*, 8. 4. 2004.
- Komárek, Stanislav (2001): Za Velkou zdí. *Právo, literární příloha Salon*, 4. 1. 2001, s. 3–5.
- Král, Oldřich (1986–1988): Sen v červeném domě (Chung-lou-meng). 1.–3. svazek. Praha: Odeon, 1986–1988.
- Král, Oldřich (1971): Tao – texty staré Číny. Praha: Československý spisovatel, 1971.
- Křebsová, Berta (1954): Viděla jsem Mao Ce-tunga! *Nový Orient*, číslo 9 (1954).
- Krejčí, Oskar (2004): Největší experiment v dějinách. *Ekonom*, číslo 15 (2004), s. 34–36.
- Kubešová, Marcela (1987): Cesty čínské revoluce, 1946–1956. Praha: Univerzita Karlova, 1987.
- Kubešová, Marcela (1970): Čankajšek. Praha: Svoboda, 1970.
- Kubešová, Marcela (1969): Vnitřní politika KS Číny v období „Velkého skoku vpřed“, 1958–1960. Praha: Vysoká škola politická ÚV KSČ, 1969.
- Kubešová, Marcela (1967): Vývoj Číny v letech 1945–1966. Praha: Vysoká škola politická ÚV KSČ, 1967.
- Liščák, Vladimír (2000): Dobrodružství hedvábné cesty. Po stopách styků Východ – Západ. Praha: Set out, 2000.
- Mezlíková-Moore, Markéta – Tubilewicz, Czeslaw (2001): Chinese Migrants in the Czech Republic: Perfect Strangers. *Asian Survey*, Vol. 41 (July/August 2001), No. 4, s. 611–628.
- Palát, Augustin (1953): Mao Ce-tung, jeho život a dílo. *Nový Orient*, číslo 10 (1953), s. 155–158.
- Pokora, Timoteus (1967): Čchin Š' Chuang-ti. *Edice Portréty*. Praha: Orbis, 1967.
- Polreich, Miroslav (2004): Čína – velmoc současnosti. *Britské listy*, 30. 3. 2004, www.blisty.cz/art/1750.html
- Polreich, Miroslav (2003 a): Lidská práva, pozor na ně! *Britské listy*, 17. 12. 2003, www.blisty.cz/art/16286.html
- Polreich, Miroslav (2003 b): Situace v Číně je jiná, než jak ji prezentuje Česká televize. *Britské listy*, 8. 12. 2003, www.blisty.cz/art/16188.html
- Polreich, Miroslav (2003 c): Vedou česká média v otázce Tibetu protičínskou kampaň? Přetištěno z Literárních novin. *Britské listy*, 2. 12. 2003, www.blisty.cz/2003/12/2/art16126.html
- Průšek, Jaroslav (1949): Čínský lid v boji za svobodu. Praha: Naše vojsko, 1949.
- Průšek, Jaroslav (1963): Dějiny Číny. I. díl. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1963.
- Průšek, Jaroslav (1946–1947): Dnešní západ očima orientalisty II. *Nový Orient*, číslo 6–7 (1946/1947).
- Průšek, Jaroslav (1953 a): Moje první setkání se soudruhem Klementem Gottwaldem. *Nový Orient*, číslo 5 (1953).
- Průšek, Jaroslav (1947 a): O čínském písemnictví a vzdělanosti. Praha: Družstevní práce, 1947.
- Průšek, Jaroslav (1947 b): Sestra moje Čína. Praha: Družstevní práce, 1947.
- Průšek, Jaroslav (1940): Trojí učení o společnosti v Číně. *Svazky úvah a studií*, číslo 22. Praha: Nakladatel Václav Petr, 1940.
- Průšek, Jaroslav (1950–1951): Zápisky z cest do Číny. *Nový Orient*, číslo 7, 8 (1950–1951).
- Průšek, Jaroslav (1953 b): Zdeněk Nejedlý a naše orientalistika. *Nový Orient*, číslo 1 (1953).
- Pye, Lucian (1996): How China's Nationalism was Shanghai'd. In: Unger, Jonathan (ed.): *Chinese Nationalism*. New York – London: M. E. Sharpe, Armonk, 1996, s. 86–112.
- Rádl, Emanuel (1925): Západ a Východ. *Filosofické úvahy z cest*. Praha: Nakladatelství Jan Laichter, 1925.
- Said, Edward W. (1995): *Orientalism*. London: Penguin Books, 1995.
- Skřivan, Aleš, ml. (1996): Teng Siao-pching, první muž Říše středu. *Edice Portréty*. Praha: EPOCHA, 1996.

- Tomášek, Michal (2004): Dějiny čínského práva. Praha: Academia, 2004.
- Trhlík, Zdeněk (1985 a): Československo-čínské výtahy. I. a II. díl. Praha: ÚMV, 1985.
- Trhlík, Zdeněk (1985 b): Politika Čínské lidové republiky v mezinárodních vztazích (1949–1985). Praha: ÚMV, 1985.
- Uhl, Petr (2001): OH – šance pro lidská práva. Právo, 16. 7. 2001.
- Unger, Jonathan (ed., 1996): Chinese Nationalism. New York – London: M. E. Sharpe, Armonk, 1996.
- Urban, Pavel (2004): Ještě není pozdě, ale... Právo, 19. 3. 2004.
- Zahradil, Jan (2002): Interview. Lidové noviny, 5. 6. 2002.
- Zakaria, Fareed (2003): The Future of Freedom, Liberal Democracy at Home and Abroad. New York: W. W. Norton & Company Ltd., 2003.
- Znamenáček, Martin (1996): Čínská ekonomika – hlavní změny a perspektiva. Praha: VŠE, 1996.
- Zpěvy staré Číny (1939). Překladatelé: Mathesius, Bohumil – Průšek, Jaroslav. 1. vydání. Praha: Melantrich, 1939. (Další vydání: Praha: Melantrich, 1941; Praha: Melantrich, 1946; Praha: Melantrich, 1947; Praha: Melantrich, 1949; Praha: SNKLHU, 1960; Praha: SNKLHU, 1961; Praha: Odeon, 1967; Praha: Československý spisovatel, 1988.)